

нат и не ще спасят автора от йероглифизма и емпиризма, от субективизма и релативизма. Не е безинтересно, че у „защитника“ на историята на изкуството в дадената статия няма и помен от исторически изследвания и обобщения. Не по-малко интересно е и това, че у „защитника“ на литературните конкретни факти и анализи няма и помен в дадената статия от нещо подобно. Цялата статия е къде по-бедна от книгата на Столович в това отношение. Но затова тя е несъмнено по-богата със своето. . . общо теоретизиране, при което — и това е най-важното — теоретическите положения, аргументации и изводи на автора се свеждат в последна сметка до това, че диалектико-материалистическата гносеология и естетика фактически се заменят от теорията на йероглифите, символите, знаците.

Няма и не може да има никакъв спор по това, че Ленин и изобщо марксистко-ленинската гносеология и естетика и тяхната основа — теорията на отражението — не отричат определена роля и значение на символите изобщо, но само тогава и до-толкова, когато и доколкото, първо, символите изхождат от основните идеи — субективни образи на обективните вещи и явления (същото важи и относно математическата логика) и, второ, когато и доколкото техните крайни изводи се проверяват и утвърждават в последна сметка от човешката многостранна и прогресивно развиваща се практика. Иначе неизбежно се получава символизъм. А ние, марксистко-ленинските гносеолози и естети винаги сме били не против символите, а против символизма, не против релативността, а против релативизма, не против субективността, а против субективизма, не против формата, а против формализма, не против индивидуалното художествено и всякакво творчество, а против индивидуализма, не против емпирическите факти, а против емпиризма, не против абстрактността на мисленето, а против абстракционизма, не против научния и художествен метод, а против методологизирането и т. н.

За съжаление, всичко това е останало непонятно за Елсберг. Свърх всичко останало, той прилага в критиката си на интересната, актуална и като цяло полезна книга на Л. Н. Столович такива полемически прийоми, води своето, иначе живо изложение в такъв тон, употребява такива резки думи, които едва ли могат да помогнат за творческото обсъждане на основните въпроси на марксистко-ленинската естетика.

II

Не ще се спираме върху всички изказвания и критически бележки на Я. Е. Елсберг, направени не само във връзка с книгата на Л. Н. Столович, но и по повод на други естетически и литературно-критически монографии. Има в изказванията и в критическите забележки на Елсберг отделни положения, които сами по себе си са правилни и интересни. Но това са именно само отделни положения. Общо и изцяло Я. Е. Елсберг е тръгнал по неправилен път, обявявайки въпроса за обективното съществуване на естетическите свойства в действителността за „схоластика“, „измислена схема“, „отвлечено теоретизиране“, „неумелна практика на социалистическия реализъм“.

Но, както вече видяхме, отричането, премълчаването и заобикалянето на основните гносеологически и естетически въпроси могат да доведат — и доведоха самия Елсберг — до неразбиране на теорията на отражението и до заменянето ѝ на дело с теорията на йероглифите (знаците, символите и т. н.).

Я. Е. Елсберг не е съгласен, разбира се, с такъв извод. И ето той бърза в края на своята статия да постави въпроса за „магистралния път, по който предстои да върви нашата естетическа наука, и за „издигането на сериозно обосновани работни хипотези“ (стр. 123, разредката моя — Т. П.).

Оставяйки настрана въпроса за извънредно хлъзгавите „работни хипотези“ (основните положения на историческия материализъм и на теорията на отражението в никакъв случай не може да се нарекат „работни хипотези“), да видим до какво, по същество, се свежда „магистралния път“ у самия Я. Е. Елсберг?

Споменавайки, в порядъка на декларация, че теоретични изследвания от голям мащаб и широк обхват са ни, разбира се, свършено несободими и че „историята и критиката нямат право да подменят естетиката“ (теорията на изкуството? — Т. П.); отбелязвайки мимоходом също, че „такива изследвания не трябва да придушват с теоретически схеми живота и историята“ и т.н., Я. Елсберг бърза да обобщи своите разсъждения: „Не можем да определим предмета на „естетическото съществуване“, без да си изясним от тази гледна точка основните етапи на историческото развитие на изкуството и на художественото съзнание на човечеството“ (стр. 123).

Изкуството е по същество естетическо отношение на човека към обективно-реалния живот. Ако обаче в самия живот няма обективни естетически свойства (форми, закономерности и т. н.), „естетическото отношение“ на Елсберг с логическа неизбежност се казва субективистично творчество, създаване от човека на естетическото изобщо, иначе казано, ние отново и пак отиваме към субективизма и релативизма на теорията на йероглифите (знаците, символите и т. н.). Това за нас е свършено ясно и затова ще минем направо към „магистралния път“ на Я. Е. Елсберг.

Оказва се, че този „магистрален път“ е „история на художественото съзнание на човечеството“, която ни „довежда до съвременния съветски човек като до нов човек, до неговите естетически интереси, до нашата днешна действителност, в която всичко се прави за човека, за неговото духовно обогатяване и по-специално естетическото“ (стр. 124).

Никакво съмнение няма и не може да има в това, че „историята ни доведе до съвременния съветски човек“ като „нов човек“ с неговите нови „естетически интереси“. Никакво съмнение също няма и не може да има (още Маркс, Енгелс и особено Ленин доказаха това), че историята е необходима, че без историята (на самото изкуство и естетиката) не можем да се движим успешно напред. Това е вярно! Същевременно ние сме длъжни да отбележим и следното.

Енгелс през 1890 г. каза свършено правилно: „Цялата история трябва да започне да се изучава наново“ (К. Маркс и Ф. Енгелс „Избрани писма“, 1947, стр. 421). От каква позиция? От позицията на марксизма, диалектическия и историческия материализъм, марксистко политическата икономия и учението за социализма. Но когато Маркс и Енгелс

написаха „Капиталът“ и „Анти-Дюринг“, когато по-късно Ленин написа „Държавата и революцията“ и „Материализъм и емпириокритицизъм“ бяха ли вече написани научните истории на капитализма, на държавата, на социалистическата революция, на марксистката философия и т. н.?

Всички тези гениални произведения, отличаващи се със своя извънредно дълбок историзъм, не са истории на капитала, на държавата, на революцията и философията. Всички тези истории ние сега, върху основата на историческите постижения на класиците на марксизма, можем и трябва да пишем. При това марксистко-ленинската история съвсем не е просто „допълнение, конкретизация, онагледяване“ на истините на историческия материализъм. Да сведем същността и значението на научната история към тази нейна роля и значение, т. е. да се превърне тя в илюстрация на философски истини (понятия, категории, закони) на диалектическия и исторически материализъм (както за съжаление това прави също В. И. Приписнов в статията си в същия този първи брой на сп. „Вопросы философии“ от 1961 г., стр. 109 и др.) — това би значило, по същество, първо, да не разберем качествено то различие между историята като частна наука и диалектическия и исторически материализъм като философски науки. Това е азбучна истина на марксистко-ленинската философия, гносеология, логика, диалектика. На каква позиция застава Елсберг по този принципиен въпрос?

Може би Я. Е. Елсберг ще махне с ръка и ще възкликне, че това е само схоластика, пусто теоретизиране и т. н.?

Не, другарю Елсберг! Това не е схоластика, а твърде важен, основен въпрос, въпрос от принципино значение за цялата наша марксистко-ленинска философия и частно-научна, в това число и естетическа мисъл. Да избягам от прекия, ясен, принципиен отговор на този въпрос би значело, първо, или да отжествиш абсолютно и метафизически философията (гносеологията, логиката) с частната наука история, или да гледаш на историята като на емпирическо, чисто хронологическо, лишено от всякаква теоретическа основа изложение на историческия процес на човешкото общество и на изкуството.

Казано по същество, магистралният път на миналото, на настоящото и на бъдещото развитие на марксистко-ленинската естетическа мисъл е действително един, но същевременно той има два аспекта. Това е въпрос, първо, за по-нататъшното развитие на теорията на изкуството, т. е. на естетиката, която, прилагайки логическия метод на изследване и изложение, цялата трябва да бъде проникната от най-дълбок историзъм, което е особено ясно при проверката ѝ посредством критерия на човешката практика. Второ, това е въпрос за по-нататъшното развитие на историята на изкуството (и на самата естетика), която, прилагайки историческо-временно проникната от дълбоко теоретическо разбиране на фактите и закономерностите на историческото развитие на изкуството (и на самата естетика).

Да се обяви само историята за „магистрален път“, а по отношение на теорията да се ограничим с най-обща декларация (случай) историята за сметка на теорията, да се надцени хронологията за сметка на историческото обяснение и обобщение на исто-

рическите явления, да се надценят безкрайно разнообразните и не винаги съществени емпирически факти за сметка на научно-рационалното обяснение и по-нататъшно прогресивно изменение на човешкото общество и на човека.

Прилагането на „магистралния път“ на Елсберг към явленията на художественото развитие на човечеството и на самата естетика означава, в най-добрия случай, да се надцени историята на изкуството (и на естетиката) и литературната критика за сметка на литературната теория и в края на краищата да се стигне до субективистко разбиране спецификата на изкуството, а също и на самата естетика като частно-научна теория на изкуството изобщо и на художествената литература по-специално.

Наистина, да се твърди, че спецификата на изкуството може да се сведе до признаване на обективно съществуващи естетически свойства в действителността и тяхното пасивно, механическо отражение в съзнанието на художника-субект — това би значило да се забрави, че всяка човешка идея, имаща познавателно и действено значение, е субективен образ на обективно-реални вещи и явления. Същевременно обаче да се твърди, че спецификата на изкуството може да се сведе до естетически „категории“, които не са адекватни образи на обективно-реалните естетически общи свойства (форми, закономерности) на самата действителност — това би означавало да се превърнат естетическите категории в изцяло субективистически, релятивистически и формалистически идеи на художника-субект, т. е. това би означавало да се напусне по същество позицията на теорията на отражението (в гносеологията и в естетиката) и отново на дело да се мине върху позицията на теорията на йероглифите (знаците, символите и т. н.).

Я. Е. Елсберг може колкото си иска да нарича всичко това „схоластика“, „пусто теоретизиране“ и т. н. По същество тази сама по себе си благородна ненавист към всяка и всякаква схоластика не може да предпази самия него от емпиризм, субективизъм и релятивизъм, след като той предварително декларира (именно декларира, а не доказва), че няма и не може да има прекрасно, трагично, комично в самата действителност, че естетическите категории не са повече или по-малко адекватни „субективни образи на обективните естетически свойства на самата действителност“.

Ние вече знаем, че естетическите свойства на действителността не съществуват и не могат да съществуват отделно, самостоятелно, някъде във и независимо от физическите, химическите, биологическите, икономическите, социално-класовите (партийни в класово разделените общества) свойства на действителните предмети и явления. Всяка друга позиция ще бъде субективистическа, релятивистическа и формалистическа, а не марксистко-ленинска.

Никъде и никога нито Маркс и Енгелс, нито Ленин, нито Н. С. Хрущов и ЦК на КПСС не са твърдели, че обективно естетическо (красиво, прекрасно, възвишено, трагично и т. н.) няма и не може да има в самата наша действителност, в самия наш реален живот и че то е само естетическа категория в съзнанието на художника-творец (субект). Всички те винаги и неизменно са твърдели, че нашата борба, нашата революция, нашето социалистическо и комунистическо строителство, на-

шия нов живот, нашата нова култура, нашият нов човек обективно, т. е. сами по себе си, са красиви, прекрасни, възвишени, хармонично се развиват, макар че, разбира се, има все още немалко отрицателни, за сега още непреодолени от нас дребнобуржоазни и буржоазни преживелици в съзнанието и бита на хората. Тези отрицателни елементи обаче не ни дават никакво основание да не видим и да не оценим по достойнство решаващия факт, че положителната тенденция (или потенция) съставлява основното съдържание на нашия неизменно и прогресивно развиващ се нов живот, нова действителност. Кому, ако не на философите и теоретичите на изкуството и литературата се пада да разкрият и правилно да оценят именно тази положителна страна (това не е страна, а същност на въпроса) на нашия наистина обективно забележителен, прекрасен, възвишен живот?

Нашите научни работници в областта на философията и естетиката в никакъв случай не биха могли нито да поставят правилно, нито да решат правилно задачата за ликвидирането на отрицателните и укрепването и развитието на положителните страни на нашия живот, ако биха стояли на елсберговска „антисхоластическа“, а в действителност антитеоретическа, тясноемпирическа и йероглифическа позиция, отричаща наличието в „естетическите категории“ на такова съдържание, което „не зависи нито от човека, нито от човечеството“, а „идва“ от самите отразявани обективно-реални предмети, явления, процеси, форми, закономерности и т. н.

В. И. Ленин никъде и никога не е казвал, че нашите (философските, естетическите и др.) човешки идеи-образи абсолютно и метафизически съвпадат, абсолютно и метафизически се отъждествяват в своето обективно съдържание със самите обективно-реални предмети, процеси и т. н. Той също така никъде и никога не е казвал, че изкуството се изчерпва с вътрешните естетически възприятия и преживявания на човека — с една дума, с неговото вътрешно естетическо съдържание. Вътрешните естетически идеи-образи трябва да се въплътят в художествени произведения (картини, песни, статуи, танци, поеми, епос, драматически спектакли, кинообрази и т. н.) и само тогава и дотолкова истинското изкуство може да изпълни своята общественоестетическа роля: да служи в ръцете на народа, на класата, на партията, на прогресивното човечество като си нищо незаменимо оръдие за познание и изменение на света по законите на красотата.

Ние оставяме настрана въпроса за всички онези теоретически и творчески практически изводи, които може и трябва да се направят от всичко това. Марксистко-ленинските теоретици, литературните критици и самите художници трябва да решат и да придвижат по-нататък всички тези въпроси. Тук ние, отчитайки всичко казано по-горе, само ще отбележим, че Елсберг в своята сама по себе си правилна борба против схоластиката, схематизма, празното теоретизиране и т. н. не е и забелязал, че волю или неволю, съзнателно или несъзнателно се е плъзнал от позицията на диалектико-материалистическата теория на отражението (в гноссологията и в естетиката) към позицията на ограничения емпиризъм и теорията на йероглифите (знаците, символите и възвъзможните субективистки абстракции). Кому обаче е нужно всичко това? Кому, наистина, всичко това може да принесе полза по същество?

(Статията е преведена от руски — сп. Вопросы философии, бр. 7, 1961 г.)

АКАДЕМИК ТОДОР ПАВЛОВ

СХОЛАСТИКА И ЕМПИРИЗЪМ. ТЕОРИЯ НА ОТРАЖЕНИЕТО И ТЕОРИЯ НА ИЕРОГЛИФИТЕ

I

След като се е запознал със статията на Я. Е. Елсберг „Схоластически концепции“, публикувана като дискуссионна в бр. 1 на списание „Вопросы философии“ от т. г., читателят не може да не попита: какво, собствено, е искал да докаже авторът с тази си статия? На каква общоносеологическа и специално-естетическа позиция стои авторът на статията?

Статията е насочена срещу „схоластическите концепции“ на Л. Н. Столович в новата му книга „Эстетическое в действительности и в искусстве“ (Госполитиздат, 1959). От само себе си се разбира, че няма нищо недопустимо и неправилно в това, че един съветски автор дискутира с друг автор по такъв извънредно важен общоносеологически и специално-естетически въпрос. От какви позиции обаче води тази дискусия Я. Е. Елсберг? От какви позиции критикува той „схоластическите концепции“ на своите опоненти, в дадения случай на Л. Н. Столович?

Още в самото начало на статията Я. Е. Елсберг сам дава доста ясен отговор на тези въпроси. Критикувайки книгата на Л. Н. Столович, Елсберг посочва преди всичко и главно това, че Л. Н. Столович превръща естетическите категории (прекрасно, възвишено, отвратително, трагично, комично и т. н.) в „елементи“ на самата действителност. По-долу Я. Е. Елсберг пише: „Разбира се, хубаво е, че Л. Н. Столович търси източника (разр. моя — Т. П.) на естетическото в обективната действителност, но лошо е това, че категориите на естетиката той механически пренася в действителността, отъждествявайки тези категории със свойствата на последната“. И още по-долу, позовавайки се уж на Чернишевски, авторът отново заявява: „Да, трагичното, комичното, прекрасното се съдържат в самия живот, и в него са корените (разр. моя — Т. П.) на съответните явления на изкуството и на естетическите категории. Но да свеждаме към тях живота — значи да плащаме данък на схоластическата систематика“ („Вопросы философии“, бр. 1, 1961 г., стр. 114, 115 и др., разр. моя — Т. П.).

Оставяме за сега настрана въпроса „свежда“ ли наистина Л. Н. Столович живота до естетическите категории, т. е. твърди ли той, че освен естетическите категории в живота нищо повече няма и не може да има. Може би сам Л. Н. Столович ще отговори на своя критик по този въпрос. След като прочетохме книгата на Столович ние не по-

лучихме впечатление, че у автора има такова „свеждане“. Но за сега да оставим настрана този въпрос.

Тук ще се спрем преди всичко на въпроса, превръща ли Л. Н. Столович и доколко „превръща естетическите категории в „елементи“ на обективно-реалната действителност“. Няма и не може да има между авторите, стоящи на позициите на марксизма-ленинизма, спор по това, че усещанията, представите, понятията, категориите, съжденията, методите и т. н. съществуват не в самата природна и обществена материална действителност, а само в главата или съзнанието (обществено по своята същност) на човека, т. е. не в обективната, а в субективната диалектика, взета като отражение (образ) на обективната диалектика в човешкото съзнание или, по думите на Маркс, като самото материално, но „пресадено“ и „преведено“ (преобразувано, преработено) в човешката глава. В самата външна природа няма и не може да има методи, категории, понятия. Да допуснем противното — би означавало да напуснем основната, принципната, материалистическата позиция и да преминем на идеалистическа (субективистка или обективистка — все едно) позиция.

Стои ли Л. Н. Столович на подобна антиматериалистическа, идеалистическа позиция? Струва ни се, че това съвсем не е така и че Я. Е. Елсберг неправилно излага възгледите на своя опонент, за да разкрие неговите „схоластически концепции“. Да допуснем обаче за момент, че в това отношение критиката на Я. Е. Елсберг е напълно правилна. Нас в дадения случай ни интересува преди всичко въпроса: как сам Елсберг поставя и решава въпроса за взаимоотношението на обективната реалност и нейния субективен образ в човешкото съзнание?

Я. Е. Елсберг често цитира В. И. Ленин — по въпросите за категориите, за диалектическия характер на процеса на познанието, за критерия на практиката и т. н. Какво обаче се получава в края на краищата у самия Я. Е. Елсберг?

За да се ориентираме по-правилно в този общогносеологически и специално-естетически въпрос, трябва да припомним, че В. И. Ленин критикува и разобличава до край последователно отъждествяването от Базаров на усещането и усещаната вещ, на идеята и отразявания предмет и доказва, че базаровското отъждествяване изопачава истинските възгледи на Енгелс и води направо в блатото на субективния идеализъм. Същевременно Ленин не по-малко страстно и до край последователно критикува теорията на йероглифите (знаците, символите) на Плеханов и Хелмхолц.

Същността на въпроса се състои в това, че никъде и никога Плеханов не е отричал основното материалистическо положение: обективно-реалните неща и явления, въздействайки на нашите органи на усещанията, представляват от себе си обективно-реалния корен (или причина, или основание, или изходен пункт) на човешките идеи — усещания, представи, понятия, категории и т. н. И също така никъде и никога В. И. Ленин не е критикувал за това, т. е. в този пункт Плеханова — материалиста в гносеологията (и теоретика на изкуството). В. И. Ленин критикуваше Плеханова само тогава и дотолкова, доколкото той (Плеханов), като направи със своята теория на йероглифите отстъпление от основната позиция на материалисти-

ческата теория на отражението, превърна „субективните образи на обективно-реалните неща“ в йероглифи, знаци, символи.

Всеки знае, казваше Ленин, че символът (знакът, йероглифът) е възможен и тогава, когато става дума и за мними, обективно-реално несъществуващи неща и явления, докато всеки образ предполога наличие на отразяваните, обективно-реално съществуващи неща и явления. Това — първо. Второ, символът (йероглифът, знакът) не е подобен, сходен с означената от него вещь или явление, докато идеята, взета като „субективен образ на обективно-реалните неща“ е повече или по-малко адекватна снимка, копие, само че не фотомеханическа, а субективна (т. е. според Маркс идеална) на обективно-реалните неща и явления.

И в единия и в другия случай (т. е. и по плехановската теория на йероглифите, и по ленинската теория на отражението) обективната действителност играе роля на причина, основание, изходен пункт, корен на човешките идеи (усещания, представи, понятия, категории и т. н.). Същевременно обаче символите (знаците, йероглифите) се оказват чисто субективна проява на човешкото съзнание, а идеята-образ представлява от себе си именно „субективен образ (фотография, копие и т. н.) на обективно-реалните неща и явления“. Това не е механическа, не е мъртва фотография или копие, а именно субективен и диалектически развиващ се образ на обективната действителност, която сама непрекъснато се развива (движи се, изменя се и т. н.) диалектически.

Това са основните, принципните положения на марксистко-ленинската, диалектико-материалистическа теория на отражението. Отстъпвайки от тях, Плеханов направи явно отстъпление в дадения случай от материалистическата теория на отражението в полза на субективизма и релативизма, не отстъпвайки същевременно от положението, че коренът или източникът на човешките идеи може и трябва да се търси в самите материални, обективно-реални неща и явления. Какво се получава по този въпрос в статията на Я. Е. Елсберг?

На дело се получава, че естетическите категории (най-общите понятия) не са субективни образи на обективно-реалните естетически свойства на действителността, а само имат в нея своя корен или източник. С други думи, получава се, че Елсберг, желаяйки или нежелаейки това, напуска на дело позицията на плехановската теория на отражението и се връща върху позицията на плехановската теория на йероглифите (знаците, символите), срещу което никой субективист в света не ще възрази принципиално. Получава се, че в самата обективно-реална действителност няма и не може да има „елементи“ (страни, свойства и т. н.) от естетически характер, които субективно се отразяват в човешкото съзнание, усвояващо по законите на красотата нещата и явленията на обективната обществена и природна действителност. Получава се напр., че нашето революционно движение, нашият социалистически и комунистически живот, нашите нови, комунистически хора, нашето социалистическо строителство, космическите полети и т. н. не са сами по себе си също и красиви, прекрасни, естетически изобщи, а само играят роля, имат значение на източник или корен на естетическите категории, които ние „не можем механически да пренесем в действителността“, не можем „да отъждествим със свойствата на последната“.

Безусловно правилно е това, че категориите не могат да се пренасят механически в действителността, че те не могат абсолютно и метафизически (по базаровски) да се отъждествяват със свойствата на самата обективно-реална действителност. Но това е само едната страна на въпроса. В. И. Ленин, говорейки за гносеологическото сходство, подобие, съвпадение в процеса (не по базаровски) на образа с предмета, неведнъж е твърдял, че в нашите, човешки субективните (нечовешки няма) идеи, по-точно в тяхното съдържание, винаги има и трябва да има такива страни, черти и т.н., които не зависят (не се определят) „нищо от човека, нищо от човечеството“, а „идват“ (в идеята) от самите обективно-реални неща и явления. Този процес е дълбоко диалектически, но това е едната страна на въпроса. От друга страна, той задължително се извършва, когато и доколкото ние познаваме обективно-реалните неща и явления. Ленин обръща особено внимание именно на тази страна на въпроса, имайки предвид, че без тази страна идеята се превръща в символ (знак, йероглиф) и че, следователно, ние по такъв начин напускаме по същество материалистическата (и диалектическа) позиция на теорията на отражението.

Какво се е получило у другаря Елсберг?

Напомняйки, че Столович в своята книга привежда известни цитати от Маркс, където се говори за „естетически свойства на действителността“, Я. Е. Елсберг веднага отбелязва: „Но у Маркс и помен няма от отъждествяване на тези свойства с естетическите категории или свеждане на действителността до тези свойства“ (стр. 115 разр. моя — Т. П.).

Ние, оставяйки настрана обвинението на Елсберг към Столович и другите съветски естети в „книжно тесногърдие“, „схоластика“ и т.н., питахме самия Елсберг: твърди ли Маркс, че материалното може да бъде пресадено и преобразувано в човешкото съзнание по такъв начин, че в нашите идеи (продукт на това пресаждане или преработка на материалното от човешкото съзнание) „и помен не би имало от обективно-реалните естетически и други свойства на действителността“? Ако Маркс би твърдял това, не би ли се оказал той субективист, йероглифист (символист, релятивист), т. е. не би ли напуснал той позициите на материалистическата теория на отражението, не би ли престанал да бъде марксист — диалектически и исторически материалист? Откъде у Елсберг се е взела тази явно немарксистка интерпретация на дълбоката и последователна, до край материалистическа теория на познанието на Маркс, Енгелс и Ленин?

Непосредствено след това Я. Е. Елсберг напомня думите на Ленин: „Познанието е отражение на природата от човека. Но това не е просто, не е непосредно, не е цялостно отражение, а процес от поредица абстракции, формирувания, образувания на понятия, закони etc., които понятия, закони etc. (мислене, наука- „логическа идея“) и обхващат условно, приблизително универсалната закономерност на вечно движещата се и развиваща се природа“ (В. И. Ленин, Соч. т. 38, стр. 138, разр. моя — Т. П.).

Елсберг обвинява Столович в това, че у него „катеориите“ обхващат действителността не „условно“, „приблизително“, а механически „се наслаждат“ на нея, бидейки „тъждествени с нейните свойства“.

Бъркате, др. Елсберг! У Ленин въпросът за условността, приблизителността и т.н. на човешките идеи не сваля в никакъв случай въпроса

за тяхната обективност (а в този ленински смисъл и тяхната абсолютност). Огностителността у Ленин и Маркс съвсем не означава нито релативизъм, нито субективизъм. Това са азбучни истини на марксистко-ленинската теория на отражението. Колкото и да са „условни, приблизителни, относителни“ нашите „логически идеи“ (категории, понятия, закони и т. н.), те са преди всичко „отражение (не символ, не знак, не йероглиф) на природата от човека“. Като такива, т. е. като субективни образи на нещата и явленията на обективната реалност (обществена и природна), те винаги и необходимо имат в своето съдържание нещо такова, което и два, повтаряме, от самите обективно реални неща и явления, а не зависи нито от човека, нито от човечеството.

Методът на познанието изобщо (научното, художественото и всякакво познание) е субективно отражение на закономерностите на движение, изменение, взаимодействие, развитие на обективно-реалната действителност (на нещата, на явленията) и служи на човека като средство за познание и изменение на света (обществото и природата). Методът не е просто движение на човешките идеи, а такова тяхно движение в областта на субективната диалектика, в което се отразяват закономерните процеси на обективната диалектика на самите неща и явления.

При това, изхождайки от „непосредното съзерцание“ (усещане) и преминавайки през фазите на мисленето с помощта на понятията, категориите, законите и други „логически идеи“, човешката мисъл се възвръща към практиката като към критерий и цел на човешкото познание на действителността, която сега се изправя пред нас като по-осветлена, обяснена, подредена, опозната от човека.

Това е именно позицията на Маркс, Енгелс и Ленин. Това именно е диалектико-материалистическата позиция на марксистко-ленинската теория на отражението в науката и изкуството, което, и майки не съмнено своя специфика, не престава да бъде обективно познание на света. У Елсберг моментите на „опосредованост, условност, приблизителност“ и т. н. поглъщат момента на обективност на съдържанието на идеите, т. е. момента на повече или по-малко адекватно отражение на света в човешкото съзнание. У него, Елсберг, категориите (научните, естетическите и др.) са абстракции, но в тях не е уловена, не е обхваната, т. е., според Ленин, не е отразена самата обективно-реална действителност, не са отразени самите нейни обективни свойства, в това число и нейните обективни естетически свойства.

Елсберг декларира, че не отрича нито теорията на отражението, нито обективността на естетическите свойства на обществената и природна действителност. Но това е само декларация. Логически той, по същество на работата, превръща естетическите категории (под прикритието на „естетическо отношение на човека към обективно реалната действителност“) в субективистически, йероглифически, символистически идеи. Невъзможно е, ще повторим още веднъж, нито механически „да се

наслагват“ естетическите категории върху действителността, нито да се отждествяват те абсолютно и метафизически с нейните обективно-реални свойства. Безусловно! Но това съвсем не значи и в никой случай не може да значи, че като че ли според Маркс и Ленин няма и не може да има обективно-реални естетически свойства. Това значи логически само едно: че когато и доколкото обективните естетически свойства се пресаждат и преработват в човешкото съзнание, те придобиват характер и значение на идеално, в Марксовия смисъл на това понятие, и в този смисъл те са човешки субективни образи. Но образите си остават, без да се превръщат в субективистки йероглифи, знаци и т. н. Доколко те остават образи, т. е. сходни, подобни на вещите снимки, копия и т. н., дотолкова тяхното обективно значение (по базаровски) с обективните вещи и явления, а се намира във вечен, диалектически развиващ се процес на различаване и същевременно на съвпадение на предмета и идеята, на природата и мисълта, на материята и познанието. Без това — край на всяка теория на познанието, на всяка логика, на всяка наука. Без това няма нито марксистко-ленинска теория на отражението, нито марксистко-ленинска естетика.

Я. Е. Елсберг е длъжен да отговори ясно, точно, членоразделно: има ли или няма в обективно-реалната действителност обективно-реални естетически свойства (закономерности и т. н.)? Друг въпрос: ще ги търсим ли ние само в обществената или също и в природната действителност? Тук няма да засягаме този въпрос. Разглеждането на този въпрос ни завело твърде далеч, но в дадения случай това не е и толкова нужно. Нужно е обаче да отбележим следното.

Естетическите свойства, форми, закономерности на обективно-реалните вещи и явления не съществуват във и независимо от вещите и явленията, отделно от тях, примерно в някакъв материален или идеален сандък, откъдето ние след това трябва да ги взимаме, за да ги „наслагваме“ върху действителността. Това е формалистическо разбиране на същността и ролята на естетическото изобщо, в частност на изкуството като най-концентрирано, съгъстено естетическо. Естетическото — това е свойство, форма, закономерност на самите обективни и субективни вещи и явления, възникващо и развиващо се в определена външна и вътрешна среда. Извън средата нищо не съществува и не може да съществува като конкретно определено и развиващо се. Същността на всяка вещь (съдържание), само проявявайки се в отношенията към другите вещи (същности, съдържания), има определени свойства, форми, закономерности, които, изразявайки същности от различен порядък, същевременно търпят определено влияние от своята външна и вътрешна среда.

Външните и вътрешни условия на съществуването и развитието на всички вещи и явления могат да имат различен характер: физически, биологически, икономически, психически и т. н. Естетическото е такова свойство, форма, закономерност на съществуването и развитието на различните вещи и явления, което, без да се свежда до други свойства,

форми, закономерности, същевременно не може да съществува и да се развива във и независимо от тях. Естетически категории без и независимо от обществения живот на човека и пречупващата се през него природа няма и не може да има. От това обаче съществуващото независимо от човека естетическо не престава да бъде естетическо, не престава да има свой собствен специфичен характер. Естетиката трябва да отговори по какъв начин, доколко и т. н. това е именно така. Тя досега не е отговорила изчерпателно на тези въпроси. Независимо от това, тя, естетиката, няма никакво логическо основание да отрича или недооценява съществуването на обективното естетическо в обществената и пречупващата се през нея природна действителност и да превръща естетическите категории в чисто субективистически, макар и неспркъснато развиващи се идеи — символи, йероглифи и т. н.

Естетическото съществува както в самата обективно-реална действителност, така и в изкуството, т. е. в нейното субективно отражение от човека по законите на красотата. Да се превърнат законите на красотата само в субективни закони (категории), да се изпразни тяхното обективно естетическо съдържание и значение — това би значило да се лиши естетическото, в това число и самото изкуство, от своята специфика. Произведения на изкуството, които отразяват или изразяват естетическото като съществуващо във и независимо от целия многостранен, богат, дълбок човешки живот, не са художествени произведения. Същевременно обаче произведения, които не се интересуват от обективните естетически свойства, форми, закономерности на живота и ни дават само идеите-образи на неговите физически, химически, биологически, икономически и други свойства, форми и закономерности, също не са художествени произведения. Изкуството ни дава и трябва да ни дава не само правдата и не само красотата на живота, а правдата-красота, или което е едно и също, красотата-правда. Но може ли то да изпълни и по какъв начин може да изпълни тази велика своя специфична задача, ако ние твърдим, че в самата обективна действителност няма и не може да има никакви обективно-реални естетически свойства, форми, закономерности, които след това се пресаждат и преработват в човешкото съзнание и в художествените произведения, или, което е едно и също, придобиват характер и значение на художествени субективни отражения (образи) на обективно-реалната обществена и природна действителност?

Книгата на Л. Н. Столович, въпреки някои свои пропуски и недостатъци (кой от нас ще напише на тази тема безпегрешна книга? Може би Я. Е. Елсберг?), поставя и в общи линии правилно решава въпроса за естетическото в действителността и в изкуството. Я. Е. Елсберг отрича това и я обявява едва ли не за образец на „схоластическа концепция“. Ние, разбира се, сме против всички и всякакви схоластически концепции. Но когато Я. Е. Елсберг води борба против схоластиката не от позициите на теорията на отражението, а, по същество, от позициите на теорията на йероглифите, всички и всякакви позовавания на историята на изкуството, на литературните факти, на конкретните литературно-критически анализи и т. н. не ще помог-